

Ebeveyn Tutumları ve Benlik Kurgusu ile Çocukların Yalana İlişkin Değerlendirmeleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

An Examination of the Relationships between Parenting Styles and Self-Constual and Children's Evaluations of Lying

Muhammed Şükrü AYDIN^{1*}, İlaydanur MERİÇ², Fatma Berşan ŞAHİN³, Ecem Yıldız ERGÜN⁴

¹Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, msukruaydinn@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1112-3180> *Sorumlu Yazar

²Öğrenci, Lisans, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ilaydanurmeric@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9588-6865>

³Öğrenci, Lisans, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, bersansahin113@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4670-3273

⁴Öğrenci, Lisans, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ecem.yildiz.ergun@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0030-0463>

Geliş tarihi/Received:28.04.2022

Kabul tarihi/Accepted: 30.12.2022 Yayın tarihi/Published:30.12.2022

ÖZET

Yalan, zamandan bağımsız olarak sosyal olarak uygun bulunmayan bir davranış olarak süregelmiştir. Aileler çocuklarını yalan söylemenin yanlış olduğu öğretisiyle büyütmektedirler. Hatta bu öğreti çocuk masallarında da büyük bir yer tutmaktadır. Buna rağmen yalanın sosyal yönden kabul gördüğü hatta teşvik edildiği türlerinin olduğu da bilinmektedir. Bu çalışmada çocukların sosyal yönden kabul gören bu yalan türlerini (prososyal yalan) ne derecede uygun buldukları ile ebeveynlerinin tutumları ve ebeveynlerin benlik kurguları arasındaki bağlantılar incelenmiştir. Çalışmaya yaşları 9-13 arasında değişen toplam 129 çocuk ve anneleri dâhil edilmiştir. Ebeveyn tutumlarının ölçümünde “Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği”, benlik kurgusunun ölçümünde “İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği” ve çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeylerinin ölçümünde ise “Prososyal Yalanın Uygunluğu Testi – Çocuk Formu” kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları demokratik ve otoriter ebeveyn tutumlarının çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte ebeveynlerin izin verici tutumlarının artmasına bağlı olarak çocukların prososyal yalanın alt boyutu olan işbirlikçi yalanları uygun bulma düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar benlik kurgusu üzerinden değerlendirildiğinde, annelerin benlik kurgularının çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeylerini anlamlı olarak etkilemediği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Prososyal yalan, yalanın uygunluğu, ebeveyn tutumları, benlik kurgusu

ABSTRACT

Lying, independently of the circumstances of the epoch, has never been approved as a positive social behavior. Parents raise their children with the notion that lying is unacceptable behavior. Furthermore, this notion has a significant place in fairy tales. On the other hand, it is known that some kinds of lies are reasonable, and are even encouraged socially. In this study, the parenting styles and self-constual of parents factors affecting the reasonability level of prosocial lies in children between 9-13 age-old were investigated. A total of 129 children between the ages of 9-13 and their mothers participated in the study. The “Parenting Styles and Dimensions Questionnaire” was applied to the mothers to evaluate the parenting styles, and also the “Relational Individual Collective Self-Aspects Scale” was used to evaluate the self-constual. In addition, “The Reasonability of Prosocial Lie Test-Child Form” was used to evaluate the level of acceptability of lies by the children. The results of the study showed that authoritative and authoritarian parenting styles did not have any significant effects on the reasonability level of prosocial lies in children. Moreover, it was found that an increase in the reasonability level of collaborative lies, which is one of the sub-dimensions of prosocial lies, depended on the increase of the permissive attitudes. When the results were considered with the self-constual evaluation, we found that the self-constual of mothers did not significantly affect the reasonability level of prosocial lies in children.

Keywords: Prosocial lies, acceptability of lying, parenting styles, self-constual

GİRİŞ

Çocuklar gelişimin ilk dönemlerinden itibaren dürüst olmak ve yalan söylememek öğretisiyle büyütülür. Fakat söylenen bazı yalanlar toplum ve ebeveynler tarafından göz ardı edilmekte veya hoşgörüle karşılanmaktadır. Hatta ebeveynlerin başkasının yararını gözeten prososyal yalanları teşvik ettiği durumlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda çocuğun yalan konusundaki değerlendirmelerini belirleyen faktörlerin saptanması önemli görünmektedir. Mevcut araştırmada da annelerin ebeveyn tutumları ve benlik kurgularının çocuklarının prososyal yalanı uygun bulma düzeyini etkileme durumunun incelenmesi hedeflenmiştir.

Yalan, Türk Dil Kurumu'na "doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz" olarak tanımlanmaktadır. Goffman'a (1967) göre yalan, bir olaya dair başkasında yanlış kanılar oluşturma girişimi olarak ifade edilmiştir. Bir başka tanımda, doğru olmadığı bilinen bir inancı karşı tarafta oluşturmak amacıyla bilinçli olarak gösterilen çaba olarak nitelendirilmiştir (Vrij, 2008). Bu doğrultuda yalanı; yanlışlığının farkında olunarak yanıltmak veya kandırmak amacıyla kullanılan doğru olmayan ifadeler şeklinde tanımlamak uygun görünmektedir.

Toplum genelinde yalan kötü algılansa da sosyal yönden kabul gören türlerinin bulunduğu bilinmektedir. Araştırmalarda yalan; sonuçları, önemi ve söylenme niyetine göre farklı şekillerde sınıflandırılmıştır (Lavoie ve ark., 2016). Yalan kavramı üzerine yapılan bazı çalışmalarda ise yalanın kaba, gizli ve beyaz şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir (Akçay, 2013). Mevcut çalışmada ise yalan kavramı Aydın'ın (2020) sınıflandırması üzerinden "prososyal yalan" ve "araçsal (olumsuz) yalan" şeklinde iki genel kategori olarak ele alınmaktadır. İki kategorinin tercih edilmesinin nedeni, ülkemizde yeni çalışılan bu konuda kavram ve sınıflandırma tutarlılığını devam ettirmektir.

Kötü niyetli, zarar veren, kendi çıkarını gözetken ve aldatma amacı taşıyan yalanlar araçsal veya olumsuz yalan; üzüntüye engel olmak, başkasının yararını gözetmek, iletişim devamlılığını sağlamak için söylenen ve sosyal yönden kabul gören yalanlar ise prososyal yalan şeklinde sınıflandırılmıştır (Aydın, 2020). Çocukların yalanı değerlendirmeleri konusunda yapılan çalışmalardan hareketle, prososyal yalanın boyutlarından biri olan "işbirlikçi yalanlar", bir başkasının talebi neticesinde gönüllü olarak sırrını saklayarak problem çözme amacı taşıyan yalanlar olarak ifade edilmiş; bir diğer boyut olan "nezaket yalanları" ise bir başkasının olumlu duygularını korumak, üzüntüyü gidermek ve ilişkiyi sürdürmek amacıyla söylenen yalanlar şeklinde ele alınmıştır (Aydın, 2022).

Çocuklarda yalanın ilk olarak 2-3 yaşlarında görüldüğü (Evans ve Lee, 2013; Lewis ve ark., 1989) ve 4-5 yaşlarında ise yalanın yanlış olduğuna; doğru ve gerçeğin zıttı olduğuna dair görüşlerinin oluştuğu bilinmektedir (Lyon ve Dorado, 2008; Talwar ve Lee, 2008). Yalanın değerlendirilmesi ve uygun bulunması konusunda ise yaşamın farklı dönemlerinde çeşitlilik gösterdiği, yaş ilerledikçe yalana karşı daha olumlu tavırlar takınıldığı raporlanmıştır (Peterson ve ark., 1983). Yalana ilişkin yargı ve değerlendirmelerin yaşlara göre farklılık göstermesinde bireysel özelliklerin yanı sıra ailesel ve sosyal etmenlerin de önemli olduğu söylenebilir. Çocuğun ahlaki gelişimi ve ahlaki değerleri benimsemesinde ebeveynlerin önemli rol oynadığı düşünülürse (Larsen, 2020), çocukların yalanı değerlendirmelerinde ebeveynlerin tutumlarının ve benlik kurgularının da etkili olacağı düşünülebilir.

Anne-babalar çocuklarıyla ilgili açık ya da örtük ideallere sahiptirler. Çocuklarının gelecekte istedikleri gibi biri olmaları için çeşitli yöntemler denerler. Ebeveynlerin çocuklarını ideallerine uygun şekilde yetiştirmek için denemeyi tercih ettikleri bu yöntemler farklı tutum ve davranışlara yol açar. Bu tutum ve davranışlar da çocuklar üzerinde farklı etkiler oluşturur. Anne baba tarafından çocuğa yöneltilen tüm tutum, davranış ve beklentiler ebeveyn tutumu olarak tanımlanmaktadır (Güller ve ark., 2020). Araştırmacılar anne babaların çocuklarına

yöneltiltikleri bu tutum, davranış ve beklentileri belirleyen unsurları ve bunların çocuk üzerindeki etkisini incelemiş ve farklı ebeveyn tutumları tanımlamışlardır.

Baumrind (1971), ebeveyn tutumlarına yönelik ilk kapsamlı araştırmaları yaparak ebeveyn tutumlarına yönelik dört farklı boyut tanımlamıştır (ebeveyn kontrolü, ebeveyn-çocuk iletişiminde açıklık, olgunluk beklentisi ve bakım-destek). Sonrasında bu dört boyuttan yola çıkarak anne babalarda üç temel ebeveyn tutumu olduğunu belirtmiştir. Bunlar otoriter, demokratik ve izin verici ebeveynlik tutumlarıdır. Mevcut araştırmada kullanılan Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği (Kapçı ve Erdinç, 2009) Baumrind'in tanımladığı üç temel ebeveyn tutumu üzerinden geliştirildiğinden bu ebeveyn tutumlarının tanımlamalarına yer verilmektedir.

Otoriter ebeveyn tutumuna sahip ebeveynler çocuklarından sorgusuz bir itaat beklerler. Çocuklarına birtakım kurallar koyarlar fakat bu kuralların sebeplerini çocuklarına açıklamazlar. Bu kurallara uymayan çocuk katı, sert ve cezalandırıcı bir tutumla karşılaşır (Günel, 2007). Otoriter ebeveynlik, başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarsızlık oluşturmakta ve çocukta düşmanca duygular gelişmesine sebep olmaktadır. Bu durum da prososyal niyetle yapılan davranışları azaltabilmektedir (Sayıl ve Selçuk, 2020). Demokratik ebeveyn tutumunda ise ebeveynlerin çocuklarını sürece dâhil ederek belirlediği kurallar vardır. Kuralların neden konulduğuna ilişkin açıklama yapılan çocukların bu kuralları içselleştirdikleri de görülmüştür. Bu ebeveyn tutumuna sahip anne babaların çocuklarından yaşları ile orantılı olarak olgun davranışlar beklenmektedir (Yılmaz, 2020). Bu ebeveynlik stili çocukları daha düşünceli, ilgili olmak ve diğerlerinin iyiliğini düşünmek konusunda besleyerek başkalarının yararına yapılan davranışları destekleyebilir (Hastings ve ark., 2000). Son olarak izin verici ebeveyn tutumunda, ebeveynlerin genellikle çocuklarına kurallar koymadıkları bilinmektedir. Kurallar koyulsa bile kontrol mekanizmaları zayıf olduğundan denetimleri yok denecek kadar azdır.

Yalan söylemenin, başkalarıyla etkileşimler yoluyla ortaya çıkan bir davranış olduğu düşünüldüğünde çocukların yalan söylemeyi içselleştirmesinde ebeveynlerin etkili olduğu açıktır (Ma ve ark., 2015). Ebeveynler ne zaman, nasıl ve hangi durumlarda yalan söylemenin uygun olacağını doğrudan çocuklarına açıklayıp bu davranışları modelleyerek çocuklarının yalan söyleme davranışlarını etkileyebilir (Lavoie ve ark., 2016). Ebeveynler yalan söylemenin kabul edilebilir bir davranış olmadığını öğretse de bazen kendileri tam aksi şekilde davranmaktadır. Ebeveynler tarafından modellenen bu çelişkili davranışlar en belirgin şekilde ebeveynlik stillerinde görülür (Larsen, 2020). Demokratik ebeveynler, çocuklarına antisosyal yalanların zarar verici özelliklerini vurgularken bazen de uygun durumlarda prososyal yalan söylemeye teşvik edebilirler. Ancak otoriter ebeveynler tepkilerinde tutarlılık göstermeyerek çocukların yalan hakkında bilgilerini karıştıracak mesajlar verirler (Popliger ve ark., 2011). Otoriter ebeveynliğe benzer şekilde, izin verici ebeveynler de tipik olarak tutarsız kural yaptırımı uygularlar (De Hart ve ark., 2006).

Ebeveyn stilleri dolaylı olarak yalan söyleme davranışı için gerekli olan bilişsel becerileri de etkileyebilir. Literatür incelendiğinde, demokratik ebeveynlik tarzının çocuklarda yönetici işlev, empati ve perspektif alma gibi becerilerin gelişimini arttırdığı görülmektedir (Lavoie ve ark., 2017). Bu açıdan değerlendirildiğinde, çocuklarına prososyal yalanın uygunluğunu öğreten demokratik ebeveynler sosyal olarak daha yetkin, ahlaki açıdan daha istikrarlı ve daha empatik bireyler yetiştirebilir (Dystra ve ark., 2019). Bu bilgiler oldukça ironiktir çünkü bilişsel gelişim ve sosyal yeterlilik açısından en yetkin çocukların aslında en yetenekli yalancılar olabileceğini akla getirmektedir (Larsen, 2020). Ma ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada da bu iddiaların desteklendiği görülmektedir. Buna göre, ebeveynlerin aşırı kontrol uyguladığı 3 yaşındaki çocuklarda zihin kuramı becerileri daha az gelişmektedir. Bununla birlikte korku temelli cezalar ahlaki değerlerin içselleştirilmesine neden olduğundan bu çocukların daha az yalan söyledikleri de bulunmuştur. İzin verici ebeveynlere sahip çocuklar sorumluluk almaktan

yoksundurlar ve bağımlı hale gelirler. Dolayısıyla bilişsel gelişimleri düşüktür (Talib ve ark., 2011). Otoriter ebeveynler ise genellikle empati ve farklı perspektifler kazandırmayı desteklemez. Bu nedenle aldatma için gerekli bilişsel gelişimi engelleyebilirler (Larsen, 2020).

Ebeveyn tutumları ve çocukların yalana ilişkin yargıları arasındaki bağlantılara bir başka açıdan yaklaşıldığında, Lavoie ve arkadaşları (2018), demokratik ailelere sahip çocukların yüksek sevgi ve beklentiye sahip ebeveynlerini hayal kırıklığına uğratmamak için gerektiği durumlarda daha sık yalan söyleyebileceğini raporlamışlardır. Bu araştırmanın bulguları da demokratik ebeveyn tarzının bazen çocuklarda olumsuz davranışlara da yol açabileceğini göstermiştir.

Mevcut çalışmada, öncelikle ebeveyn tutumlarının çocukların yalana ilişkin değerlendirmeleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Literatüre bakıldığında ebeveyn tutumlarının çocukların yalanı uygun bulma düzeyleri üzerindeki etkisini gösteren az sayıda çalışma bulunmaktadır. Popliger ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan çalışmada demokratik ebeveynlere sahip çocukların prososyal yalan söyleme olasılıklarının diğer ebeveynlik stillerine sahip ebeveynlerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Mojdehi ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan başka bir çalışmada ebeveynlerin farklı disiplin yöntemlerinin çocukların nezaket yalanlarını değerlendirmesi üzerinde etkisi olduğu raporlanmıştır. Türkiye’de ise bu konu hakkında yapılan bir çalışmanın bulunmadığı göz önüne alındığında mevcut çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda şimdiki çalışmada ebeveyn tutumlarının çocukların yalana ilişkin değerlendirmeleri üzerindeki etkilerinin araştırılması hedeflenmektedir. Literatürden elde edilen bulguların ışığında çocukların yalana ilişkin değerlendirmelerinin ebeveyn tutumlarına göre değişeceği beklenmektedir. Bu çerçevede mevcut çalışmada demokratik ebeveynlik ile çocukların yalanı uygun bulma düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki, otoriter ve izin verici ebeveynlikle çocukların yalanı uygun bulma düzeyi arasında negatif yönde bir ilişki olması beklenmektedir.

Çocukların yalan konusundaki değerlendirmelerini etkileyeceği düşünülen değişkenlerden bir diğeri de benlik kurguları olabilir. Benlik kurgusu bireyin kendi ve diğerleriyle ilişkilerine yönelik duygu, davranış ve düşünceleri olarak ifade edilmektedir (Sharkey ve Singelis, 1995). Markus ve Kitayama (1991) bireylerin kendileri ve başkalarıyla olan ilişkilerini açıklama biçimlerinin kültürden etkilendiğini belirtir. Bu konuda önemli çalışmalar gerçekleştiren Kağıtçıbaşı (2005) toplumda “bireyci veya toplulukçu değerlerin” ön planda olmasına göre benlik kurgularının da çeşitlilik gösterdiğini ifade etmektedir.

Batılı kültürlerde bireyler kendilerini küçük yaşlardan itibaren, bağımsız, kendi işlerini yapabilen ve özerk olarak nitelendirmektedir. Bu toplumlarda grubun amaçlarından ziyade, bireyin kendisi ön plandadır (Triandis, 2001). Bağımlı benlik kurgusunun ön planda olduğu doğu toplumlarında ise başkalarıyla birliktelik, aile ve gruba bağlı olmanın önemli görüldüğü belirtilmektedir (Markus ve Kitayama, 1991). Bu açıdan değerlendirildiğinde, bireyci ve özerk benlik kurgusuna sahip olmak, başkası yararına söylenen yalanların makul bulunma düzeyini artırmayacaktır. Ancak arkadaş ve grubun iyi oluşunun öncelendiği toplulukçu ve ilişkisel benlik kurgusunda, başkalarının iyi oluşuna hizmet eden yalanların söylenmesi daha makul karşılanabilir (Fu ve ark., 2007; Lee ve ark., 2001).

Benlik kurguları ve yalanın uygun bulunması konusunda gerçekleştirilen ampirik çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların bireyci-toplulukçu kültürleri karşılaştırma yoluna gittikleri görülmektedir. Örneğin, 7 ile 11 yaşları arasındaki Çinli ve Kanadalı çocuklarla yürütülen bir çalışmada, Çinli çocukların Kanadalı çocuklara kıyasla iyilik amacıyla söylenen yalanları ahlaki yönden daha uygun olarak cevapladıkları görülmüştür (Lee ve ark., 2001). Lau ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, Çinli çocukların Kanadalı akranlarına kıyasla grup ve toplumun yararına daha fazla yalan söyledikleri ve bu tür yalanları olumlu olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, Çinli çocukların

değerlendirmelerinin grubu ön planda tutan ve uyumluluğun vurgulandığı toplulukçu kültürden; Kanadalı çocukların değerlendirmelerinin ise bireyin kendisinin önemsendiği özerklik yapılarından etkilendiği şeklinde yorumlanmaktadır (Fu ve ark., 2007).

Benlik kurgusunun ele alındığı çalışmalarda bu konunun batılı bir yaklaşımla incelenmesinin yetersizliğine dair eleştiriler de getirilmiştir (İmamoğlu, 1998; İmamoğlu ve ark., 2011; Kağıtçıbaşı, 2005). Buna göre, Türk toplumu konumu açısından benlik kurgusu konusunda hem Asya hem Avrupa toplumlarının arasında yer alması, hem de değişen toplumsal yapı sebebiyle hem bireyci hem toplulukçu değerler taşıyabilir. Dolayısıyla Türkiye’de yürütülen çalışmalarda ikili modelden ziyade farklı yapıların kullanılması daha uygun görünmektedir. Mevcut çalışmada da bu noktadan hareketle, bireycilik boyutu bireyi başkalarından farklı, kendine özgü yapısıyla yansıtan boyutunu; ilişkisellik boyutu, bireyin yakın çevresindeki diğer kişilerle ilişkisini ve özdeşimini; toplulukçuluk boyutu ise birey ve topluluk arasındaki sembolik değerleri yansıtan boyutları temsil edecek şekilde ele alınarak değişkenler arasındaki bağlantıları keşfetmek amaçlanmıştır.

Söz konusu bulgular literatüre katkı sağlamaktadır ancak Türkiye gibi farklı toplumsal özelliklere sahip bir ülkede çocukların yalana ilişkin değerlendirmelerinde benlik kurgularının bu tür bir etkisinin olup olmadığı meselesi açık değildir. Çocukların yalana ilişkin yargıların söz konusu olduğunda, Kanada ve Çin gibi ülkeler dışında farklı toplumlarda sosyal ve kültürel faktörlerin çocukların yalan konusundaki değerlendirmeleri üzerindeki etkileri ele alan çalışma sayısı yetersizdir. Bu açıdan literatürde sınırlı sayıda ülkeden gelen bulguların genellenebilirliği konusunda büyük bir eksiklik mevcuttur. Bu noktadan hareketle, şimdiki çalışmada ebeveynlerin tutumları ve benlik kurgularının çocuklarının yalana ilişkin değerlendirmelerinde ne düzeyde etkili olduğu incelenecektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Betimsel olan bu çalışmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak değişkenler arasındaki bağlantılar incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Covid-19 pandemisi nedeniyle katılımcılara ulaşmakta güçlük çekileceğinden, kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Web siteleri ve sosyal medya platformları aracılığıyla öncelikle annelere ulaşılmıştır. Araştırmanın ilk aşaması için 143 anneye Demografik Bilgi Formu ile Anne-Babalık Stilleri Ölçeği uygulanmıştır. Bu katılımcılar içerisinde 4 katılımcıyla iletişim bilgileri yanlış olduğu için iletişim kurulamamış ve 2 katılımcı araştırmanın ikinci aşamasına katılmak istememiştir. Geriye kalan 137 çocuk ile Zoom platformu üzerinden yaklaşık 25 dakika süren çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilerek kendilerine Prososyal Yalananın Uygunluğu Testi - Çocuk Formu uygulanmıştır. Uygulamalar sonucunda 8 çocuğun doğru ile yalana ayırt edemediği (kontrol sorularına verdikleri cevaplar doğrultusunda) fark edilerek verileri analiz dışı bırakılmıştır. Böylece 66’sı kız (%51,2); 63’ü erkek (%88,8) 129 çocuk ve annesinin verileri ile çalışmaya devam edilmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen çocukların yaşları 9 ile 13 ($Ort= 11.12$; $Ss= 1.35$) arasında değişmektedir. Çocukların %55.8’inin bir kardeşe, %27.1’inin iki kardeşe sahip olduğu; çocukların %12.4’ünün ise hiç kardeşi olmadığı belirlenmiştir. Okul öncesi eğitim alma süreleri açısından değerlendirildiğinde, çocukların %38’inin bir yıl, %38’inin iki yıl, %11.6’sının ise hiç okul öncesi eğitim almadığı bilgisine ulaşılmıştır. Annelerin demografik bilgileri incelendiğinde, 42’sinin lise (%32.6); 37’sinin lisans (%28.7); 31’inin (%24) ilk ve ortaokul mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Annelerin %67.4’ünün herhangi bir işte çalışmadığı,

83'ünün (%64.3) kendisini orta gelir düzeyinde; 28'inin ise (%21.7) üst-orta düzeyde algıladığı saptanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan çocukların annelerine yönelik oluşturulan demografik bilgi formu ile çocukların doğum tarihi, cinsiyeti, kardeş sayısı, okul öncesi eğitim alma durumu gibi bilgiler öğrenilmiştir. Ayrıca formda annenin doğum tarihi, eğitim düzeyi; ailenin gelir durumu, anne-baba birliklik durumu gibi sorular da yer almıştır.

Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği

Robinson ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen "Anne-Babalık Stilleri ve Boyutları Ölçeği" (ASBÖ) (Parenting Styles and Dimensions Questionnaire) 3-13 yaş aralığındaki çocukların anne-babalarının tutumlarını değerlendirmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmaları, Kapıcı ve Erdinç (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 62 maddeden oluşan özgün ölçek, yapılan çalışmalar sonucunda 32 maddeye indirilmiştir. Ölçek "1=Hiçbir zaman", "5=Her zaman" olmak üzere 5'li likert tipindedir. Ölçeğin anne formu, baba formu, anne değerlendirme formu (baba), baba değerlendirme formu (anne) olmak üzere dört formu bulunmaktadır. Her form demokratik, otoriter ve izin verici anne-babalık olmak üzere üç faktörü incelemektedir. Demokratik ebeveynliği ölçen ilk faktör, 15 maddeden oluşmaktadır. İkinci faktör ise otoriter ebeveynliği 12 madde üzerinden ölçmektedir. Son olarak "izin verici" (permissive) olarak adlandırılan üçüncü faktörde 5 madde yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa Katsayısı otoriter (yetkeci) alt ölçeği için 0,88, demokratik (yetkin) alt ölçeği için 0,74, izin verici alt ölçeği için 0,64 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0,64'tür. Mevcut çalışmadaki iç tutarlık katsayısı incelendiğinde, Cronbach Alpha değerinin .76 olduğu bulunmuştur.

İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği

Annelerin benlik kurgularını ölçmek üzere Kashima ve Hardie (2000) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlaması Ercan (2011) tarafından yapılan İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçme aracının orijinal formunda 30 soru vardır ancak Türkçe uyarlama çalışmasında ölçme aracının üç maddesi dışarıda bırakılmış ve Türkçe formunda 27 madde yer almıştır. Sonuç olarak ölçme aracında bireycilik, ilişkisellik ve toplulukçuluk alt ölçeklerinin her birinde 9'ar madde yer almaktadır. Yedili likert tipinde olan ölçme aracının her bir alt ölçeğinden alınacak puanlar 9 ile 63 arasında değişmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasında güvenilirlik katsayıları bireycilik alt ölçeği için .73; ilişkisellik alt ölçeği için .68; toplulukçuluk alt ölçeği için .77 ve bütün ölçek için toplamda .86 olarak raporlanmıştır. Ölçeğin şimdiki çalışmada elde edilen iç tutarlık katsayısı ölçeğin tümü için .92 olarak saptanmıştır.

Prososyal Yalanın Uygunluğu Testi - Çocuk Formu

Aydın ve arkadaşları (2022) tarafından çocukların prososyal yalanları uygun bulma düzeylerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen bu test üç faktörü ölçen 11 hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyelerin 6'sı başkalarının üzülmelerini önleyen, iyi oluşuna hizmet eden "nezaket yalanları" faktörü; 3'ü başkasının talebi sonrasında o kişiyi korumak için söylenen "işbirlikçi" prososyal yalan faktörü altında yer almaktadır. Ayrıca testteki 2 hikâye ise araçsal (kendi yararına söylenen) yalanları içeren senaryolardan oluşmaktadır.

Prososyal yalanı ölçen hikâyelerde protagonistin bedeli karşı tarafa ya da kendisine olacak şekilde seçimde bulunabileceği yalan ya da doğru söyleme konusunda ikilemde bırakacak senaryolar kullanılmaktadır. Her bir hikâyenin ardından katılımcıların anlayıp anlamadıklarını kontrol etmek amacıyla kendilerine hikâyeye ilgili iki soru yönlendirilmektedir. Ardından

katılımcılara protagonistin yaptığı davranışın uygunluğu hakkında bir soru sorulmakta ve 5'li likert tipinde cevaplamaları istenmektedir (1- hiç uygun değil; 5- çok uygun). Ayrıca çocukların derecelendirmede sorun yaşamamaları için her bir puan farklı bir emojiye karşılık gelecek şekilde görsellerle desteklenmiştir (1- kızgın yüz ifadesi; 2- üzgün yüz ifadesi; 3- kararsız yüz ifadesi; 4- gülen yüz ifadesi; 5- onaylayan yüz ifadesi). Sonuç olarak testten alınan yüksek puanlar, yalanı uygun bulma düzeyinin arttığına işaret etmektedir. Aydın ve arkadaşlarının (2022) yapmış oldukları çalışma sonucunda, güvenilirlik analizlerinde testin tümü için elde edilen iç tutarlık katsayısının 0,72 olduğu raporlanmıştır. Aydın (2022) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise bu katsayının .84 olduğu belirtilmiştir. Test-tekrar test sonuçlarında ise ilişki katsayılarının 0,71 ile 0,88 arasında değiştiği bulunmuştur. Ölçme aracının mevcut çalışmadaki iç tutarlık katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Mevcut çalışmanın verileri pandemi sonrasında oluşan şartlar nedeniyle çevrimiçi ortamda toplanmıştır. Verilerin toplanabilmesi için annelere uygulanan Onam Formu, Demografik Bilgi Formu ve Anne-Baba Stilleri ve Boyutları Ölçeği Google Formlar aracılığıyla tek bir bağlantıdan ulaşılabilecek şekilde dijital ortama aktarılmıştır. Aynı şekilde çocuklarla gerçekleştirilecek uygulama için de Prososyal Yalanın Uygunluğu Testi - Çocuk Formu Google Formlara aktarılarak ayrı bir doldurma bağlantısı elde edilmiştir.

Annelerin doldurması gereken formların dijital bağlantısını da içeren araştırma duyurusu sosyal medya, e-posta vb. platformlar aracılığıyla annelerle paylaşılmıştır. Bağlantıda yer alan formları doldurarak çocuğu ile birlikte çalışmaya katılmayı kabul eden annelerle iletişime geçilmiş, çocuklarla çevrimiçi ortamda gerçekleştirilecek görüşme hakkında sözlü bilgilendirme yapılarak bu görüşmeler için planlama yapılmıştır. Çocuklarla gerçekleştirilecek olan uygulamaya başlamadan önce görüşmeye dâhil olan annelere uygulama esnasında çocuğun sessiz bir ortamda ve tek başına olması gerektiği hatırlatılmıştır. Çocuklarla yapılan görüşmenin başında araştırmacı, çocuklara kendisini tanıtarak yapılacak uygulama hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Çocuğun onamının alınmasının ardından uygulamaya geçilmiştir. Uygulama çocuklar için yaklaşık 25 dakika sürmüştür. Veriler Aralık 2021 ile Şubat 2022 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Katılımcı sayısının 129 olması nedeniyle verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımı karşılanarak analizler buna göre devam ettirilmiştir (Büyüköztürk ve ark., 2011). Betimleyici istatistik verileri kapsamında; yaş, cinsiyet, anne eğitim düzeyi, ailedeki çocuk sayısı ve okul öncesi eğitim süresi değişkenleri ile yalanı uygun bulma düzeyleri arasındaki ilişkiler korelasyon analizi, bağımsız örneklemli t test ve ANOVA ile incelenmiştir. Çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeyi ile ebeveyn tutumları ve benlik kurguları arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayıları ile hesaplanmıştır.

BULGULAR

Mevcut araştırmanın temel amacı, 9-13 yaş arasındaki çocukların prososyal yalanı uygun bulmalarında ebeveynlerinin tutumları ve benlik kurgularının etkisinin incelenmesiydi. Sonuç çıkarıcı analizlere geçmeden önce çocukların yalanı uygun bulma düzeylerini etkileyebileceği düşünülerek çocuğun yaşı, cinsiyeti, anne eğitim düzeyi, ailedeki çocuk sayısı ve okul öncesi eğitim alma süresi değişkenlerinin bağlantıları incelenmiştir. Bu analizler sonucunda, çocuğun cinsiyeti ($t_{(127)}= 1.61, p> .05$), anne eğitim düzeyi ($F_{(124)}=.89, p> .05$), ailedeki çocuk sayısı ($F_{(124)}= 1.11, p> .05$) ve okul öncesi eğitim alma süresi ($F_{(124)}= 1.38, p> .05$) değişkenlerinin çocukların yalanı uygun bulma düzeylerinde farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Ancak

prososyal yalan testinden alınan puanların çocukların yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($F_{(124)} = 2.93$, $p < .05$). Yaşlar arasında farklılıkları Tukey'in testi ile analiz edildiğinde, tek farklılığın 9 ile 12 yaş grubundaki çocuklar arasında olduğu görülmüştür. Çocukların yaş gruplarına göre prososyal yalanı uygun bulmasına ilişkin puanların ortalama ve standart sapma değerlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de paylaşılmıştır.

Tablo 1.

Katılımcıların Yaş Grubuna İlişkin Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Yaş Grubu / Yalannın Uygun Puanları	Nezaket Yalannın Uygunluğu		İşbirlikçi Yalannın Uygunluğu		(Toplam) Yalannın Uygunluğu	
	Ort	Ss	Ort	Ss	Ort	Ss
9 yaş	14.63	5.55	5.34	2.45	19.97	7.41
10 yaş	15.52	6.35	5.85	2.12	21.37	7.93
11 yaş	17.11	5.40	6.80	2.20	23.92	5.69
12 yaş	18.10	4.45	7.35	1.92	25.46	5.36
13 yaş	16.80	4.60	7.12	2.53	23.92	5.85
Toplam (9-13 Yaş)	16.62	5.29	6.60	2.33	23.22	6.53

Not: Nezaket Yalannın Uygunluk Düzeyi puanı maksimum 30; İşbirlikçi Yalannın Uygunluk Düzeyi puanı maksimum 15; Prososyal Yalannın Uygunluk Düzeyi puanı maksimum 45'dir.

Sonuç çıkarıcı analizler kapsamında, çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeyi ile ebeveyn tutumları ve benlik kurguları arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre prososyal yalannın uygun bulunma düzeyi ile demokratik, otoriter ve izin verici ebeveyn tutumları toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Prososyal yalannın alt boyutları açısından değerlendirildiğinde, çocukların nezaket yalannın uygun bulma düzeyi ile demokratik, otoriter ve izin verici ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Çocukların işbirlikçi yalanı uygun bulma düzeyi ile demokratik ebeveynlik arasında anlamlı ilişki görülmemiştir; ancak anlamlı olmamakla birlikte otoriter ebeveyn tutumları toplam puanları ile arasında pozitif yönlü anlamlılığa yakın bir ilişki saptanmıştır. Çocukların işbirlikçi yalanı uygun bulma düzeyi ile izin verici ebeveyn tutumu ile arasındaki ilişkilerin ise orta güçte ve düşük düzeyde anlamlı olduğu bulunmuştur. Sonuçlar, ebeveynlerin benlik kurguları ile prososyal yalannın uygun bulunma düzeyi arasındaki ilişkiler kapsamında incelendiğinde, ilişkisel-bireyci-toplulukçu benlik kurgularının çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeyi ile anlamlı ilişkiye sahip olmadığı bulunmuştur. Bu yöndeki sonuç, yalannın uygun bulunmasına ilişkin tüm alt boyutlar için benzer çıkmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.

Ebeveyn Tutumları ve Benlik Kurgusu ile Prososyal Yalanın Uygun Bulunma Düzeyi Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	Nezaket Yalanının Uygunluğu	İşbirlikçi Yalanının Uygunluğu	Prososyal Yalanın Uygunluğu
Demokratik Tutum	-.03	.05	-.02
Otoriter Tutum	-.05	.17	.02
İzin Verici Tutum	.08	.23*	.02
Bireyci-Benlik	-.04	.06	-.01
İlişkisel-Benlik	-.06	.12	.01
Toplulukçu-Benlik Kurgusu	-.04	.11	.01

*p< .01

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevcut çalışma, 9-13 yaş arasındaki çocuklar ve anneleri ile çocukların prososyal yalanı uygun bulmaları ile ebeveyn tutumları ve benlik kurguları arasındaki bağlantıları ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Araştırmada ebeveyn tutumlarının çocukların prososyal yalanı uygun bulma düzeyleri üzerinde farklılık oluşturması beklenmiştir. Literatürdeki bazı çalışmalarda (Popliger, 2011) da benzer sonuçlara ulaşılmış olmasına dayanarak; demokratik ebeveyn tutumu ile yetişen çocukların, otoriter ve izin verici ebeveyn tutumu ile yetişen çocuklara göre prososyal yalanı daha uygun bulacaklarını öngörülmüştü.

Araştırma sonuçları prososyal yalanın tüm alt boyutları bir arada değerlendirildiğinde ebeveyn tutumları ile prososyal yalanı uygun bulma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Fakat alt boyutlar ayrı ayrı değerlendirildiğinde ebeveynlerin izin verici tutumlarının artmasına bağlı olarak çocukların prososyal yalanın alt boyutu olan işbirlikçi yalanları uygun bulma düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Prososyal yalanın bir diğer alt boyutu olan nezaket yalanları ile ebeveyn tutumları arasında ise ilişki saptanamamıştır.

Literatüre bakıldığında Mojdehi ve arkadaşlarının (2021) çalışması farklı ebeveyn yöntemlerinin çocukların nezaket yalanlarını değerlendirmesi üzerinde etkisi olduğuna dair bulgular içermektedir. Çalışmaya göre ahlaki kuralları ve eylemlerin sonuçlarını mantıksal olarak açıklayan ebeveynlere sahip çocukların nezaket yalanını daha olumlu değerlendirdiği bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçları, mevcut araştırmadaki nezaket yalanına dair bulgular ile çelişmektedir. Elde edilen sonuçlardaki uyumsuzluğun, araştırma örneklemelerinin farklı kültürlere ait olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Mojdehi ve arkadaşlarının (2021) çalışması İranlı çocukların nezaket yalanlarını Kanadalı çocuklara kıyasla daha olumlu bulduğunu göstermiştir. Buradan hareketle kültürel farklılıkların bir etken oluşturduğunu söylenebilir. Bu nedenle Türkiye’de yaşayan çocukların yalana ilişkin yargıları ile batı ve doğu toplumlarda yetişen çocukların yargılarını karşılaştırarak kültürler arası çalışmalar yürütmenin önemli olduğu düşünülmektedir.

İşbirlikçi yalan ve otoriter tutum arasındaki ilişkilerin anlamlı olmadığı ancak pozitif yönde anlamlılık düzeyine yakın olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgularda bu anlamda çok güçlü bir bağlantı bulunamamış olsa da otoriter ebeveynlik ile işbirlikçi yalanın uygunluğu arasındaki

küçük ilişki göz ardı edilmemelidir. Çocukların işbirlikçi yalanı uygun bulma davranışları ebeveynlerin otoriter tutum sergilemesiyle bağlantılıdır. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz; kuralcı, sert ve çocuklarından sorgusuz itaat bekleyen otoriter tutum sahibi ebeveynlerin çocukları, başkasını korumak için söylenen işbirlikçi yalanı uygun bulmaya yönelik eğilim göstermektedir.

Bulgular ebeveynlerin benlik kurguları ve çocuklarının yalanı uygun bulma düzeyi arasındaki bağlantılar üzerinden değerlendirildiğinde, değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda daha önce gerçekleştirilen araştırmalar doğrultusunda (örn. Triandis, 2001), ebeveynlerin özerkliği destekledikleri ailelerde yetişen çocukların başkası yararına söylenen yalanları daha az uygun bulacağı, ebeveynlerin birlikteliğe ve ilişkiselliğe verdikleri önemin ise başkası yararına söylenen yalanların uygun bulunmasıyla bağlantılı olacağı beklenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, çalışmada bu yönde ilişki örüntüleri gözlenmemiştir. Benlik kurgularının yalana ilişkin değerlendirmeleri etkilediğini raporlayan çalışmalar, çoğunlukla yetişkin gruplar üzerinde yürütülerek katılımcıların kendilerinden bildirim alınarak gerçekleştirilmiştir (Cantarero ve ark., 2021; Dunbar ve ark., 2016; Mealy ve ark., 2007). Şimdiki çalışmada ise annelerin benlik kurguları üzerinden bağlantılar test edilmek istenmiştir. Bu durum sonuçların farklılaşmasına yol açmış olabilir.

Yalanın uygun bulunması ile benlik kurguları arasında bağlantılar bulunamamasına neden olabileceği düşünülen bir diğer olası etmen, katılımcı grubunun seçiminden kaynaklanıyor olabilir. Küresel salgın nedeniyle okul ortamında veri toplanamaması ve annelere kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılması, benzer özellikteki katılımcıların çalışmaya dâhil edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Annelerin benlik kurgularının farklı çevrelerde yetişen katılımcılar olması durumunda değişebileceği göz önünde bulundurulursa, katılımcı grubunun benzerliklerinden kaynaklı olarak farklı benlik kurguları gözlenememiş olabilir.

Bu sonuçlara ek olarak çocukların prososyal yalanı uygun bulmalarına etki edebilecek diğer faktörler de incelenmiştir. Betimsel istatistiklere göre, prososyal yalanın tüm alt boyutları bir arada değerlendirildiğinde yaş düzeyinin prososyal yalanı uygun bulma konusunda anlamlı farklılık ortaya çıkardığı görülmüştür. Ayrıca prososyal yalanın alt boyutları ayrı ayrı değerlendirildiğinde de çocukların yaşı prososyal yalanın uygun bulunma düzeyi ile bağlantısını devam ettirmiştir. Çocukların yalana ilişkin yargılarının yaşlara göre değişip değişmediği konusunda çalışmada farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin, Mojdehi ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında 5-11 yaşları arasındaki çocukların yalana ilişkin değerlendirmelerinin anlamlı farklılık göstermediği raporlanmıştır. Ancak Mojdehi ve arkadaşlarının (2021) İranlı ve Kanadalı çocukları karşılaştırdıkları kültürler arası bir diğer çalışmada, İranlı çocukların değerlendirmelerinde yaşın önemli bir faktör olduğu; Kanadalı çocuklarda ise yaş konusunda benzer etkinin gözlemlenmediği bildirilmiştir. Aydın (2022) tarafından Türkiye örnekleminde yapılan çalışmada ise nezaket yalanları açısından anlamlı farklılıklar görülmediği, işbirlikçi yalanlar için yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar bulunduğu raporlanmıştır. Bu sonuçlar Türkiye'deki okul sistemi üzerinden yorumlanmıştır. Söz konusu bütün bu bulgular, çocukların yalana ilişkin değerlendirmelerinde farklı sosyalleşme süreçlerinin etkili olduğunu işaret etmektedir.

Bu konuda yapılacak olası bir yorum, çocukların okula başlamalarıyla birlikte sosyalleşme süreçlerine daha fazla maruz kaldığı, olayları bağlama göre değerlendirdikleri ve sonucunda yalan söyleme davranışının başkalarının yararına olduğu durumlarda yalanı makul karşıladıkları şeklinde olabilir. Ancak yaşla birlikte yalanın uygun bulunma düzeyinin arttığına yönelik bulgu, mevcut çalışmanın en büyük grubunda farklı bir örüntü göstermiştir. Bir başka deyişle, 13 yaşındaki çocukların yalanı uygun bulma düzeylerinde aşağı yönlü bir ivme göze çarpmaktadır (bkz. Tablo 1). Söz konusu bulgular, ergenlik dönemine doğru yaklaşan

çocukların kendilerine yönelmesi şeklinde yorumlanabilir. Yine de bu konuda, ortaokul düzeyindeki çocuklar ile boylamsal çalışmaların yürütülmesi, yalana ilişkin yargıların değişimini açıklamada araştırmacıların işini kolaylaştıracaktır.

Araştırma sonuçlarını etkileyebilecek bazı sınırlılıklardan bahsetmek de uygun olacaktır. Araştırma örnekleme kartopu örnekleme metodu ile oluşturulduğu için, araştırmacılar ve araştırmaya katılan veliler birbirlerine benzer gruplardan oluşuyor olabilir. Nitekim sonuçlar ebeveynlerin demokratik tutumlarının diğer ebeveyn tutumlarına oranla daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ileride yapılacak araştırmalarda demografik özellikleri açısından daha farklı düzeyde katılımcılara ulaşılması literatürdeki birikim için önemli görünmektedir. Ebeveynlerin verdiği cevapların yanlı olmasına sebebiyet verebilecek başka bir sınırlılık da son yıllarda ebeveynlerin “mükemmel görünme kaygısı” olabilir. Ebeveynlerin bu kaygı ile ölçüklere gerçekte olandan farklı ve yanlı cevaplar vermiş olabileceği akla gelebilir. Dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalarda bu sınırlılığı ortadan kaldırmak için ebeveyn tutumlarını anne beyanına ek olarak çocuk beyanıyla da değerlendirmenin faydalı olabileceği söylenebilir. Benlik kurgusu ölçümü için de benzer şekilde, 9-13 yaş aralığındaki çocukların sosyalleşme süreçleri bakımından sadece ebeveynlerinin değil; özellikle akranları ve okul ortamı başta olmak üzere başka türlü sosyal-kültürel etmenlerden etkilenebileceğini göz ardı etmemek gerekir. Çocukların kendi bildirimine dayanarak yapılacak ölçüm ve değerlendirmeler, söz konusu değişkenler arasındakileri görmek üzere farklı noktalara götürme ihtimali taşımaktadır. Bu nedenle, çocuklara uygun ölçme araçları ile ilişkilerin tekrar test edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Mevcut çalışmanın örneklemini ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara’da yaşayan anne ve çocuklar oluşturmaktadır. Veriler ayrı ayrı incelendiğinde büyükşehir, şehir ve ilçe-kasaba-köy yerlerinde yaşayan anne ve çocukların verdikleri cevaplarda sosyo-kültürel farklılıklar gözlemlenmiştir. Fakat bu farklılığı inceleyebilecek yeterli düzeyde örnekleme sahip olunmadığı için bundan sonraki çalışmalarda yaşanılan yerin ve buna bağlı kültürel etmenlerin değerlendirilmesi literatür için aydınlatıcı veriler sunabilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de prososyal yalanın uygun bulunması üzerindeki çeşitli etmenler hakkında çok fazla çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle mevcut çalışmanın sonuçlarını tartışırken karşılaştırmalar yapmak mümkün olmamıştır. Çocuklarda çok erken dönemlerden itibaren gözlemlenebilen yalan kavramı ve prososyal yalanın ayırımı ile yalanın uygun bulunması konusunda daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Özellikle aile ve kültür yapısı açısından farklılık gösteren toplumlardaki çalışmaların artması, doğası gereği sosyal-kültürel etmenleri barındıran yalan gelişiminin açıklanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, E. (2013). Yalan söyleme kabiliyeti ve hafıza: Cinsiyetler arası karşılaştırma. *Selçuk İletişim*, 7(3), 234-243.
- Aydın, M. Ş. (2020). Yalının renkleri: Yalının tanımlanması ve türleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 1-9.
- Aydın, M. Ş. (2022). *Çocuklarda prososyal yalan: orta çocukluk döneminde prososyal yalının uygun bulunma düzeyini etkileyen sosyal ve zihinsel etmenler*. Nobel Yayınları.
- Aydın, M. Ş., Karakelle, S. ve Kumru, A. (2022). Prososyal yalının uygunluğu testi-çocuk formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 4(1), 34-42.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1), 1-103. doi: 10.1037/h0030372
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cantarero, K., Szarota, P., Stamkou, E., Navas, M. ve Dominguez Espinosa, A. D. C. (2021). The effects of culture and moral foundations on moral judgments: The ethics of authority mediates the relationship between power distance and attitude towards lying to one's supervisor. *Current Psychology*, 40(2), 675-683.
- DeHart, T., Pelham, B. W. ve Tennen, H. (2006). What lies beneath: Parenting styles and implicit self-esteem. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 1-17.
- Dunbar, N. E., Gangi, K., Coveleski, S., Adams, A., Bernhold, Q. ve Giles, H. (2016). When is it acceptable to lie? Interpersonal and intergroup perspectives on deception. *Communication Studies*, 67(2), 129-146.
- Dystra, V. W., Willoughby, T. ve Evans, A. D. (2019). Perceptions of dishonesty: Understanding parents' reports of and influence on children and adolescents' lie-telling. *Journal of Youth and Adolescence*, 49(1), 49-59.
- Ercan, H. (2011). İlişkisel-bireyci-toplulukçu benlik ölçeğinin psikometrik özellikleri ve uyarlama çalışması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011(2), 37-45.
- Evans, A. D. ve Lee, K. (2013). Emergence of lying in very young children. *Developmental Psychology*, 49(10), 1958-1963.
- Fu, G., Xu, F., Cameron, C. A., Heyman, G. ve Lee, K. (2007). Cross-cultural differences in children's choices, categorizations, and evaluations of truths and lies. *Developmental Psychology*, 43(2), 278-293.
- Goffman, E. (1967). *Interpersonal ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- Güller, B., Güvenir, T., Buran, B. S., Aydemir, Ö., Varol, F., Özbek, A., ve Kıdak, Ö. G. (2020). Klinik ve toplum örneklemelerinde Anne babalık ve Aile Uyum Ölçeği'nin, 2-12 yaş aralığındaki çocukların anne babaları için Türkçe geçerlik ve güvenilirlik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(4), 464-475.
- Günalp, A. (2007). Farklı anne baba tutumlarının okul öncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Hastings, P. D., Zahn-Waxler, C., Robinson, J., Usher, B. ve Bridges, D. (2000). The development of concern for others in children with behavior problems. *Developmental Psychology*, 36, 531-546.
- İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105.
- İmamoğlu, E. O., Günaydın, G. ve Selçuk, E. (2011). Özgün benliğin yordayıcıları olarak kendileşme ve ilişkililik: Cinsiyetin ve kültürel yönelimlerin ötesinde. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 27-43.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422.
- Kapçı, E. G. ve Erdiñ, S. (2009). *Anne-baba tutum ölçeğinin 3-13 yaş aralığında çocuğu bulunan annelerde değeriendirilmesi*. 18. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. Bildiri Kitabı. İzmir.
- Kashima, E. S., & Hardie, E. A. (2000). The development and validation of the Relational, Individual, and Collective self-aspects (RIC) Scale. *Asian Journal of Social Psychology*, 3(1), 19-48.
- Larsen, H. (2020). The Effects of parenting styles on prosocial lie-telling behaviors in young children. *Family Perspectives*, 2(2), 1.
- Lau, Y. L., Cameron, C. A., Chieh, K. M., O'Leary, J., Fu, G. ve Lee, K. (2013). Cultural differences in moral justifications enhance understanding of Chinese and Canadian children's moral decisions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(3), 461-477.
- Lavoie, J., Leduc, K., Crossman, A. M. ve Talwar, V. (2016). Do as I say and not as I think: Parent socialisation of lie-telling behaviour. *Children & Society*, 30(4), 253-264.
- Lavoie, J., Wyman, J., Crossman, A. M. ve Talwar, V. (2018). Lie-telling as a mode of antisocial action: Children's lies and behavior problems. *Journal of Moral Education*, 47(4), 432-450.
- Lavoie, J., Yachison, S., Crossman, A. ve Talwar, V. (2017). Polite, instrumental, and dual liars: Relation to children's developing social skills and cognitive ability. *International Journal of Behavioral Development*, 41(2), 257-264.
- Lee, K., Xu, F., Fu, G., Cameron, C. A., & Chen, S. (2001). Taiwan and Mainland Chinese and Canadian children's categorization and evaluation of lie-and truth-telling: A modesty effect. *British Journal of Developmental Psychology*, 19(4), 525-542.
- Lewis, M., Stanger, C. ve Sullivan M. W. (1989). Deception in three-year-olds. *Developmental Psychology*, 25(3), 439-481.
- Lyon, T. D. ve Dorado, J. S. (2008). Truth induction in young maltreated children: The effects of oath-taking and reassurance on true and false disclosures. *Child Abuse and Neglect*, 32(7), 738-748.
- Ma, F., Evans, A. D., Liu, Y., Luo, X. ve Xu, F. (2015). To lie or not to lie? The influence of parenting and theory-of-mind understanding on three year-old children's honesty. *Journal of Moral Education*, 44(2), 198-212.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.

- Mealy, M., Stephan, W. Ve Urrutia, I. C. (2007). The acceptability of lies: A comparison of Ecuadorians and Euro-Americans. *International Journal of Intercultural Relations*, 31(6), 689-702.
- Mojdehi, A. S., Shohoudi, A. ve Talwar, V. (2020). Children's moral evaluations of different types of lies and parenting practices and across cultural contexts. *Current Psychology*, 1-14.
- Mojdehi, A. S., Shohoudi, A. ve Talwar, V. (2021). Deception or not? Canadian and Persian children's moral evaluations of Tarooof. *Current Psychology*, 40(9), 4372-4383.
- Peterson, C. C., Peterson, J. L., ve Seeto, D. (1983). Developmental changes in ideas about lying. *Child Development*, 54, 1529-1535.
- Popliger, M., Talwar, V. ve Crossman, A. (2011). Predictors of children's prosocial lie-telling: Motivation, socialization variables, and moral understanding. *Journal of Experimental Child Psychology*, 110(3), 373-392.
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F. ve Hart, C. H. (2001). The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire. In J. Touliatos & B. Perlmutter (Eds.), *Handbook of family measurement techniques*, (2nd ed., 319-321). Thousand Oaks: Sage.
- Sayı, M. ve Selçuk, B. (Der.). (2020). *Çocuklukta Olumlu Sosyal Davranış ve Ahlak Gelişiminde Ana Baba Davranışlarının Etkileri*. Ana Babalık: Kuram ve Araştırma (3. Baskı) içinde (s.225). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Talib, M. B. A., Abdullah, R. ve Mansor, M. (2011). Relationship between parenting style and children's behavior problems. *Asian Social Science*, 7(12), 195-200.
- Sharkey, W. F. ve Singelis, T. M. (1995). Embarrassability and self-construal: A theoretical integration. *Personality and Individual Differences*, 19, 919-926.
- Talwar, V. ve Lee, K. (2008). Social and cognitive correlates of children's lying behavior. *Child Development*, 79(4), 866-881.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities* (2nd edition). England: John Wiley & Sons Ltd.
- Yılmaz, S. (2020). *Ebeveyn tutumlarının ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ile ilişkisi* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.